

SOCIJALNA DISTANCA VEĆINSKE POPULACIJE PREMA SLEPIM OSOBAMA PRE TRI DECENIJE I DANAS

Dragana STANIMIROVIĆ^{1*}

Bojana VESELINOVIC^{**}

Sanja DIMOSKI^{*}

^{*}Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

^{**}Sani Optik Srbija

Socijalna distanca se operacionalizuje kao spremnost ispitanika da prihvati ili odbaci određene socijalne odnose s pripadnicima ciljne grupe. Poređenje raspoloživih empirijskih nalaza o socijalnoj distanci prema slepim osobama u nekoliko vremenskih trenutaka nije dovelo do jednoznačnih zaključaka. Stoga smo u potpunosti ponovili jedno istraživanje iz 1983. godine. Cilj istraživanja je utvrđivanje promena u stepenu spremnosti većinske populacije da prihvati neke socijalne relacije sa slepim osobama. Realizovan je na osnovu poređenja ranga/redosleda pitanja iz istraživanja sprovedenih 1983. i 2016. godine i razlika u socijalnoj distanci prema slepim osobama za skalu u celini i za svaki od ajtema u ova dva istraživanja. U oba istraživanja primenjena je ista modifikovana Bogardusova skala na kvotnom uzorku odraslih osoba. Rezultati pokazuju da su u vrhu skale i dalje najprisniji socijalni odnosi (brak i intimni odnosi). Nekoliko ajtema je bitno promenilo rang u skali (pretpostavljeni na poslu, deljenje hotelske sobe, ubijanje sleporođene dece). Vrednosti Hi-kvadrat testa podudaranja pokazuju da postoje značajne razlike za skalu u celini i relacije: deljenje hotelske sobe (značajno povećana distanca), brak deteta, obrazovanje i

1 E-mail: gaga.stani@gmail.com

vaspitanje deteta, pomoć na ulici, odbornik u opštini, pretpostavljeni na poslu, život u specijalnim ustanovama (značajno smanjena distanca). Kvalitativna analiza je pokazala da je motivaciona osnova za prihvatanje i odbacivanje socijalnih odnosa sa slepim osobama danas manje iracionalna nego pre tri decenije. Iako se manja socijalna distanca u novijoj studiji delom može pripisati nižem stepenu agresivnosti ispitanika u poređenju sa onima iz prethodne studije, činjenica da su obrazloženja odgovora danas mnogo racionalnija nego pre tri decenije pokazuje da je zaista došlo do pozitivnih promena.

Ključne reči: *slepe osobe, većinska populacija, socijalni odnosi, socijalna distanca, motivaciona osnova*

UVOD

Socijalno isključivanje je povezano sa društvenim definisanjem značenja (ne)normalnog, (ne)prihvatljivog, (ne)vrednog (Dimoski, 2011). U društvu se cene fizički izgled, privlačnost, nezavisnost i postignuća (Grbović, Jablan i Stanimirović, 2016), a slepe osobe se ne uklapaju u prototip celovite, zdrave, snažne osobe (Stanimirović, 2016). Većinska populacija opaža slepoću kao najvažniju karakteristiku na osnovu koje sve slepe ljude svrstava u istu (manjinsku) grupu, zapostavljajući njihove osobine, postignuća i uspehe. Olport (Allport, 1954, prema Haneš, 2012) je u svojoj fenomenološkoj teoriji izneo pretpostavku da se manjine karakterišu kao sve što je nepoželjno i što treba izbegavati. Nesporno je da „sve zakonske mere, kampanje, rana intervencija (...) ostaju nedovoljne ukoliko ne postoji spremnost većine da, kao jednako vredne, prihvati one koji su drugačiji” (Kaljača i Dučić, 2011: 95-96). Jedan od načina da se proveriti ta (ne)spremnost je merenje socijalne distance.

Trebješanin (2004) socijalnu distancu definiše kao stepen bliskosti u odnosima do kojeg je osoba iz jedne društvene grupe spremna da stupi sa pripadnikom druge (obično manjinske ili marginalne) grupe. Ovaj termin prvi je upotrebio američki sociolog Park (Park, 1902, prema Havelka, Kuzmanović i Popadić, 2004). Pod njim je podrazumevao različite stepene razumevanja i intimnosti u ličnim i širim društvenim odnosima koji su podesniji za merenje od samih predrasuda (Park, 1924). Emori

Bogardus (Emory Bogardus) je dvadesetih godina prošlog veka počeo da proučava nacionalne i rasne odnose u Americi. Za teorijski okvir prihvatio je pojam socijalne distance, a ne socijalnih stavova, i po nagovoru Parka konstruisao skalu za njeno merenje. Smatrao je da socijalna distanca može biti rezultat stereotipa i predrasuda (Bogardus, 1925). Termin socijalna distanca, koji je Bogardus definisao kao stepen simpatije ili razumevanja među pojedincima i grupama, i danas se često koristi da opiše stavove prema stigmatiziranim grupama (Oullette-Kuntz, Burge, Brown & Arsenault, 2010). Socijalni stav prema nekom objektu može biti istovremeno i pozitivan i negativan (Rot, 2010); socijalna distanca je jednodimenzionalni konstrukt sa pozitivnim i negativnim polom. Dok većina definicija ovog koncepta naglašava isključivo pozitivan pol, u istraživanjima se obično izveštava o stepenu distanciranja (neprihvatanja, tj. odbacivanja). Ukoliko je socijalna distanca veća, utoliko ona više utiče na ponašanje u zajednici i na uspostavljanje komunikacije sa određenom grupacijom (Vidanović, 2006), zbog čega su mnogi istraživači ovaj konstrukt posmatrali kao konativnu komponentu stava. Međutim, „ekstremno negativan stav u svakom slučaju zahteva više od odbijanja svih kontakata sa pripadnicima date grupe” (Havelka i sar. 2004: 226). U stručnoj literaturi se pozicija socijalne distance, stavova i stereotipa u lancu uzročno-posledičnih veza različito opisuje. Slično pomenutom Bogardusovom shvatanju, Milosavljević (2005) smatra da su stereotipi osnova predrasuda koje determinišu socijalnu distancu. Nešto drugačije gledište je da socijalna distanca teorijski može da se shvati kao stavovska predispozicija za diskriminatorско ponašanje prema različitim marginalnim grupama (Mihic i Mihic, 2003).

Da bi i operacionalno definisao socijalnu distancu, Bogardus (1925) koristi uzorak konkretnih odnosa u koje pojedinci grupa mogu da stupaju, koje je smatrao dovoljno tipičnim i značajnim, a koje je kasnije modifikovao (Havelka i sar., 2004). Tragajući za relevantnim pokazateljima o stanju odnosa i međusobnom vrednovanju socijalnih grupa, pošao je od pretpostavke da realne životne situacije stoje u određenom hijerarhijskom odnosu u pogledu bliskosti i značenja socijalnog kontakta u kojem

se mogu naći pripadnici različitih socijalnih grupa (Dunderović, 2005). Originalna skala uključila je sledeće socijalne odnose: brak, članstvo u istom klubu, stanovanje u istoj ulici, rad na istom poslu, državljanin u istoj državi, posetilac zemlje u kojoj ispitanik živi, isključenje iz zemlje (Bogardus, 1925).

Bogardusova skala socijalne distance je jednostavan, ali efikasan i snažan instrument, široko korišćen u istraživanjima međugrupnih odnosa (Parrillo & Donoghue, 2013). Skala je namenjena ispitivanju etničkih odnosa, ali se može koristiti i za ispitivanje odnosa prema drugim grupama (Bogardus, 1951). Ipak, najčešće je ispitivana socijalna distanca prema pojedinim nacijama (etnička distanca), potom religijskim, a ređe političkim, profesionalnim grupama i osobama s nekom vrstom invaliditeta. U zavisnosti od ispitanika i predmeta merenja, primenjivane su razne modifikacije skala Bogardusovog tipa (broj i vrsta socijalnih odnosa) sa ponuđenim odgovorima dihoto-mnog tipa (da; ne) ili višestrukog izbora (najčešće petostepene skale Likertovog tipa). Neke modifikacije Bogardusove skale na svom negativnom polu imaju tvrdnje koje „preskaču” ekstremnu distanciranost i indikator su predrasuda. Takva je, na primer, tvrdnja: „Smatrate li da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu?” Za ovaj tip skala može se izračunavati ukupna socijalna distanca prema predmetnoj socijalnoj grupi ili statistička analiza može biti obavljena za svaki odnos (tvrdnju) posebno. Primena iste skale za više grupa omogućava poređenje. Činjenica da je ispitanike, kao i stimulus grupe, moguće porediti i po zbirnom rezultatu (opštoj socijalnoj distanci) i po konkretnom odnosu, znači da se ceo upitnik može posmatrati kao više subskala i da se faktički može tretirati kao zbir posebnih skala (Havelka i sar., 2004).

Retka su domaća istraživanja koja poredi socijalnu distancu prema nekoliko manjinskih (ne etničkih) grupa. U jednom od njih studenti specijalne edukacije i rehabilitacije ispoljili su najveću socijalnu distancu prema zavisnicima od psihoaktivnih supstanci i psihijatrijskim bolesnicima, osrednju prema osobama sa autizmom, mentalno nedovoljno razvijenim osobama i višestruko ometenim osobama, dok su u odnosu

na populaciju osoba sa fizičkim invaliditetom iskazali izrazito socijalno prihvatanje (Nišević, Brkić i Golubović, 2011). U istraživanjima se dosledno ponavlja nalaz da je najveća socijalna distanca pripadnika većinske populacije prema manjinskim grupama za socijalne odnose koji podrazumevaju najveći stepen prisnosti (brak, zabavljanje sestre i sl.), i to bez obzira da li su u pitanju etničke manjine, homoseksualci ili osobe sa invaliditetom. I prema darovitoj deci vršnjaci su ispoljili malu distancu u odnosima koji zahtevaju nizak stepen intimnosti (da se druže u školi i van škole), a veliku u odnosima visokog stepena bliskosti – da sklope brak (Krnet, 2009).

Bogardusova skala konstruisana je kao kumulativna. Pretpostavlja se da ako neko prihvata socijalni odnos sa pripadnicima neke grupe na određenoj socijalnoj distanci, on prihvata ostale odnose na većoj distanci, dok neprihvatanje neke relacije znači da odbacuje i izbegava i one koje su još bliskije. Mada većina istraživanja potvrđuje ovu pretpostavku, ima i suprotnih nalaza. Na primer, na skali socijalne distance stanovništva koje živi u istom naselju sa Romima, gradacija vrednosti prihvatanja predloženih socijalnih kontakata bila je nepravilna – odrasli radije prihvataju Rome za prijatelje, deca za školskog druga u razredu nego za suseda u ulici (Šlezak i Šakaja, 2012). Autori ovog istraživanja pretpostavili su da prostorna bliskost sa Romima povećava socijalnu distancu stanovnika – komšija prema njima, ali nisu ponudili objašnjenje zašto do toga dolazi. Ispitanici sa vidljivim senzornim ili motoričkim oštećenjima izveštavaju da mnogi ljudi izbegavaju socijalne relacije sa njima (na fakultetu, u inkluzivnim programima rekreacije) i smatraju da su izbegavanje i diskriminatorno ponašanje „zdravih ljudi” prema njima uzrokovani predrasudama (Devine & Lashua, 2002; Stanimirović, Jablan & Sretenović, 2014). Vujačić (2006) objašnjava da je socijalna distanca prema osobama sa invaliditetom uzrokovana iracionalnim strahovima, jer se na teškoće koje osoba ima često gleda kao na nešto nepoznato i opasno. Međutim, velika socijalna distanca ne mora biti determinisana negativnim stavovima i predrasudama, već može biti posledica neznanja. Oni koji vide često izbegavaju da uđu u neku

socijalnu relaciju sa slepom osobom jer malo ili ništa ne znaju o slepoci (Stanimirović, 2016). Ljudi se često obraćaju pratiocu umesto slepom čoveku, jer u tom trenutku ne shvataju da on može sam da se snađe u datoj situaciji i zato što sami osećaju da su manje sposobni da se snađu, tj. plaše se da lično neće uspeti da se snađu u kontaktu sa njim (Stanimirović, 1986). Dakle, motivacija za (ne)prihvatanje neke socijalne relacije nije uvek ista. Razlog zašto neko ne bi delio sobu sa slepom osobom za vreme studija može biti uverenje da bi često bio zamoljen da joj pomogne; dilema kako da se prema njoj ponaša; osećanje nelagode itd. (Milanović, 2016)

Ispitivanje socijalne distance u dva ili više vremenskih trenutaka omogućava praćenje promena (povećanja ili smanjenja) distance prema predmetnim društvenim grupama. Sam Bogardus je svoje istraživanje iz 1926. ponovio 1946, 1956. i 1966. godine (Havelka i sar., 2004). Umesto toga, neki autori su vršili analize rezultata istraživanja obavljenih u nekoliko vremenskih razdoblja na prostorima bivše Jugoslavije, koje su pokazale da postoji porast etničke distance prema drugim nacijama, posebno devedesetih godina (npr. Dunderović i Bakić, 1990; Kuzmanović, 1994; Milošević, 2004). Poređenje je bilo moguće za one socijalne relacije koje su se ponavljale u analiziranim istraživanjima. Mi smo sličnu analizu obavili za istraživanja socijalne distance prema slepim osobama.

Injac (2003) je ispitivala socijalnu distancu prema tri grupe osoba sa invaliditetom (korisnici invalidskih kolica, osobe sa oštećenjem sluha i slepe osobe) kod stanovnika Novog Sada. Brak sa slepom osobom pristalo bi da sklopi nešto više ispitanika nego sa korisnikom invalidskih kolica (29,24, nasuprot 21,26%). Nešto manje ispitanika pristalo bi da radi na poslu sa slepom osobom (73,42%) nego sa osobom sa oštećenim sluhom i korisnikom invalidskih kolica (77,40%). Iako mali procenat od 1% ispitanih ne bi pristali da slepa osoba živi u njihovom komšiluku i njihovoj zemlji, to je ukazivalo na ekstremno negativan stav kod nekih ispitanika (Injac, 2003). Rezultati istraživanja Milanović (2010) pokazali su da studenti Niškog univerziteta imaju veliku distancu prema slepim osobama kada su

u pitanju bliske relacije koje podrazumevaju sklapanje braka i deljenje sobe za vreme studija, dok su relacije koje podrazumevaju život u komšiluku, u ulici i zemlji sa slepom osobom bile prihvatljive za sve ispitanike. Poređenje rezultata istraživanja socijalne distance prema slepim osobama koje su sproveli Stanimirović (1983), Injac (2003) i Milanović (2010) ukazuje na smanjenje distance kada je reč o relacijama koje podrazumevaju nizak stepen socijalne i emocionalne bliskosti, dok procenti za prisne socijalne odnose ostaju visoki. U anketi obavljenoj u Francuskoj 1930. godine svega 14% ispitanika prihvatilo je mogućnost stupanja u brak sa slepom osobom (Henri, 1966), dakle prilično manje u odnosu na srpska istraživanja (1983 – 22,78%; 2003 – 29,24%; 2010 – 24,44%). S obzirom na to da ove i druge uočene razlike mogu biti posledica raznolikosti metodoloških planova (heterogeni uzorci, primenjene skale ne uključuju iste socijalne odnose ili ajtemi nisu istovetno formulisani itd.), odlučili smo da u potpunosti ponovimo istraživanje socijalne distance prema slepim osobama koje je obavila Stanimirović 1983. godine.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je utvrđivanje promena u stepenu spremnosti većinske populacije da prihvati neke socijalne relacije sa slepim osobama. Realizovan je na osnovu poređenja ranga/redosleda pitanja iz istraživanja sprovedenih 1983. i 2016. godine i razlika u socijalnoj distanci prema slepim osobama za skalu u celini i za svaki od ajtema u ova dva istraživanja.

METOD

Uzorak

Istraživanje je, kao i 1983. godine, obavljeno na kvotnom uzorku koji omogućava kontrolu nekih nezavisnih varijabli. Stratifikacija je izvršena prema polu (dve kategorije), uzrastu

(tri kategorije) i obrazovnom nivou (tri kategorije). Iz svake od 18 kategorija u uzorak je ušlo po šest ispitanika (u prethodnom istraživanju u nekim kategorijama bilo ih je po sedmero). Uzorak je obuhvatio 108 (u prethodnom istraživanju 118) stanovnika gradskih delova četiri beogradske opštine: Voždovac, Vračar, Stari grad i Palilula.

Tabela 1 – Struktura uzorka s obzirom na pol, uzrast i obrazovni nivo ispitanika

	Pol					
	Muški			Ženski		
Uzrast	Obrazovanje					
	Niže	Srednje	Više ili visoko	Niže	Srednje	Više ili visoko
18–30	6	6	6	6	6	6
31–40	6	6	6	6	6	6
Preko 40	6	6	6	6	6	6

Kriterijumi za uključenje u uzorak bili su:

- odrasla je osoba (punoletna),
- nema neku vrstu invaliditeta,
- nema prisne odnose sa slepom osobom (mladić/devojka, član uže porodice), niti na pitanje o ranijim kontaktima izjavljuje da nikad nije video slepu osobu.

Instrumenti

Podaci su prikupljeni upitnikom koji su činila pitanja o osnovnim karakteristikama ispitanika (sociodemografski podaci, uključujući i isključujući kriterijumi za formiranje uzorka), skala socijalne distance i skala agresivnosti (preuzeta iz Kornel indeksa). Korišćena je verzija Bogardusove skale socijalne distance, koju je za svrhu svog istraživanja socijalne distance prema slepim osobama sačinila Stanimirović (1983). Skala ima 14 pitanja dihotomnog tipa. Pitanja u skali nisu zadavana počev od onih koja pretpostavljaju najveći stepen bliskosti do najneutralnijeg odnosa ili obrnuto, već su poredana slučajnim redosledom, koji je bio isti za sve ispitanike. Od ispitanika je traženo da za svaku socijalnu relaciju obrazloži zašto je prihvata ili ne. Na taj

način su prikupljeni podaci o motivacionoj osnovi socijalne distance prema slepim osobama za svaki od ajtema.

Obrada podataka

Iz prethodnog istraživanja bili su dostupni podaci o stepenu socijalne distance prema slepim osobama za svaki od socijalnih odnosa (frekvence i procenti) i očekivane i opažene frekvence u tabelama kontingencije. To je odredilo izbor postupaka za obradu podataka – mere deskriptivne statistike i hi-kvadrat test podudaranja. Statistička obrada je urađena u SPSS programu.

Odgovor koji implicira pozitivan odnos (prihvatanje) bodovan je sa 0, a odgovor koji implicira negativan odnos (neprihvatanje) sa 1. Za svaki od ajtema prikazane su frekvence i procenat odbijanja. Pitanja u skali socijalne distance poređana su počev od onog koje je kod najvećeg broja ispitanika izazvalo negativan odnos, tj. neprihvatanje, do onih na kojima svi prihvataju relaciju sa slepom osobom. Za proveru statističke značajnosti razlika u socijalnoj distanci prema slepim osobama za skalu u celini i za svaki od ajtema korišćen je postupak hi-kvadrat test podudaranja.

Za kvalitativnu analizu obrazloženja odbijanja i prihvatanja socijalnih relacija sa slepom osobom obavili smo analizu sadržaja koja je omogućila razvrstavanje odgovora ispitanika u identifikovane kategorije.

REZULTATI

Promene u redosledu pitanja u skali socijalne distance

Pretpostavili smo da je nakon nešto više od tri decenije došlo do promena u stepenu spremnosti većinske populacije da prihvati neke socijalne relacije sa slepim osobama, što

se odražava na redosled pitanja u skali socijalne distance. U Tabeli 2 uporedo su prikazane frekvence, procenti i rang svakog od pitanja, tj. socijalnog odnosa u prethodnom i sadašnjem istraživanju.

Zapažamo da ispitanici danas, kao i pre tri decenije, najveću socijalnu distancu prema slepim osobama ispoljavaju u socijalnim situacijama koje zahtevaju prisne odnose, dok je distanca manja ukoliko su odnosi površniji i emocionalno neutralniji.

Takođe primećujemo da je većina pitanja promenila rang u skali za jedno ili dva mesta, ali da je rang nekoliko pitanja danas bitno drugačiji nego pre tri decenije.

- Najupadljivija je promena da je pitanje: „Da li biste pristali da Vam slep čovek bude pretpostavljeni na poslu?” u prethodnom istraživanju imalo rang 4, a u sadašnjem ima rang 10,5 (deli 10. i 11. mesto sa pitanjem: „Da li biste slepo lice primili u Vašu radnu organizaciju ako biste bili u situaciji da odlučujete?”), što znači da se distanca bitno smanjila. Pre tri decenije polovina ispitanika nije mogla da prihvati ovakvu mogućnost, dok danas to ne može svega njih 3,70% (isti oni koji odbijaju da zaposle slepu osobu).
- Pitanje: „Da li biste pristali da, ukoliko je potrebno, delite sobu u hotelu sa nepoznatom slepom osobom?” „otišlo” je u suprotnom smeru (sada je 3, a bilo je 6), tj. distanca se povećala.
- Uočljivo je i da je došlo do promena u vezi sa pitanjem: „Smatrate li da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu?”, koje je 1983. imalo rang 11 (7,63% ispitanika je imalo ovo uverenje), a sada deli tri poslednja mesta u skali sa ostala dva odnosa u kojima više nema distance.

Tabela 2 – Promene u stepenu spremnosti većinske populacije da prihvati neke socijalne relacije sa slepim osobama (redosled pitanja u skali socijalne distance)

Pitanje	Prethodno istraživanje			Sadašnje istraživanje		
	Frekvenca	%	Rang	Frekvenca	%	Rang
Da li biste stupili u brak sa slepom osobom?	91	77,12	1	78	72,22	1
Da li biste se protivili odluci Vašeg deteta da stupi u brak sa slepom osobom?	82	69,49	2	26	24,07	4
Da li biste stupili u intimne odnose sa slepom osobom?	66	55,93	3	68	62,96	2
Da li biste pristali da Vam slep čovek bude pretpostavljeni na poslu?	60	50,85	4	4	3,70	10,5
Da li biste pristali da slep čovek obrazuje i vaspitava Vaše dete u nekoj predškolskoj ili školskoj ustanovi?	43	36,44	5	14	12,96	7
Da li biste pristali da, ukoliko je potrebno, delite sobu u hotelu sa nepoznatom slepom osobom?	31	26,27	6	57	52,77	3
Da li se slažete sa mišljenjem da slepi ne treba da rade, već im treba dati socijalnu pomoć od koje bi mogli solidno da žive?	29	24,57	7,5	23	21,30	5
Smatrate li da slepi treba da žive u specijalnim ustanovama?	29	24,57	7,5	16	14,81	6
Kada na ulici vidite slepog čoveka kome je potrebna pomoć, da li mu priđete?	25	21,19	9,5	11	10,18	8
Da li biste pristali da Vas slep čovek predstavlja kao odbornik u opštini?	25	21,19	9,5	8	7,41	9
Smatrate li da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu?	9	7,63	11	0	0	13
Da li biste slepo lice primili u Vašu radnu organizaciju ako biste bili u situaciji da odlučujete?	6	5,08	12	4	3,70	10,5
Smatrate li da biste mogli da ostvarite prijateljstvo sa slepim čovekom?	3	2,54	13	0	0	13
Kada bi Vas slep čovek pozvao na rođendan ili neko drugo slavlje, da li biste otišli?	2	1,69	14	0	0	13
Ukupno	501	30,33		309	20,44	

Razlike u socijalnoj distanci prema slepim osobama za skalu u celini

Već iz podataka o ukupnoj socijalnoj distanci u dve studije (Tabela 2) očigledno je da je opšta socijalna distanca prema slepim osobama nakon tri decenije znatno smanjena. Dok su u prethodnoj studiji ispitanici odbili 30,33% potencijalnih socijalnih relacija sa slepom osobom, u sadašnjoj su to učinili za 20,44% istih ispitivanih relacija. Ipak smo računali hi-kvadrat test podudaranja, koji je potvrdio značajnost razlika u opštoj socijalnoj distanci prema slepim osobama pre tri decenije i danas ($\chi^2=73,58$, $p<0,01$).

Razlike u socijalnoj distanci prema slepim osobama za pojedine ajteme

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 3 zaključujemo da hi-kvadrat test podudaranja pokazuje da se proporcija onih koji su pokazali socijalnu distanciranost u našem istraživanju značajno razlikuje od vrednosti koja je dobijena u prethodnoj studiji za sedam od jedanaest analiziranih ajtema. Samo u jednoj situaciji distanca je značajno veća – deljenje hotelske sobe, dok je u ostalima značajno manja:

- brak deteta,
- obrazovanje i vaspitanje deteta,
- pretpostavljeni na poslu,
- odbornik u opštini,
- pomoć na ulici i
- život u specijalnim ustanovama.

Razlika je evidentna i za relacije: prijateljstvo sa slepom osobom, odlazak na slavlje kod slepog čoveka i za pitanje koje meri uverenje da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu. Naime, u ove tri situacije neki Beograđani su pre tri decenije ispoljavali distancu prema slepim osobama,

dok danas nijedan nije iskazao socijalnu distancu. S obzirom na to da frekvence i procenti za ove ajteme u sadašnjoj studiji imaju vrednost 0, nije bilo moguće proveriti statističku značajnost razlika.

Tabela 3 – Razlike u socijalnoj distanci prema slepim osobama za pojedine ajteme

Pitanje	χ^2	p
Da li biste stupili u brak sa slepom osobom?	1,47	0,226
Da li biste stupili u intimne odnose sa slepom osobom?	2,17	0,141
Da li biste pristali da, ukoliko je potrebno, delite sobu u hotelu sa nepoznatom slepom osobom?*	39,17	0,001
Da li biste se protivili odluci Vašeg deteta da stupi u brak sa slepom osobom?*	80,90	0,001
Da li se slažete sa mišljenjem da slepi ne treba da rade, već im treba dati socijalnu pomoć od koje bi mogli solidno da žive?	0,62	0,429
Smatrate li da slepi treba da žive u specijalnim ustanovama?*	5,55	0,019
Da li biste pristali da slep čovek obrazuje i vaspitava Vaše dete u nekoj predškolskoj ili školskoj ustanovi?*	24,37	0,000
Kada na ulici vidite slepog čoveka kome je potrebna pomoć, da li mu pridete?*	7,61	0,006
Da li biste pristali da Vas slep čovek predstavlja kao odbornik u opštini?*	12,28	0,000
Da li biste pristali da Vam slep čovek bude pretpostavljeni na poslu?*	96,05	0,000
Da li biste slepo lice primili u Vašu radnu organizaciju kada biste bili u situaciji da odlučujete?	0,42	0,515

* je uz ajteme koji su statistički značajni

Raniji kontakti sa slepim osobama i nivo agresivnosti ispitanika prethodnog i sadašnjeg istraživanja

Na kraju ovog dela dajemo podatke o distribuciji ispitanika s obzirom na ranije kontakte sa slepim osobama i nivo agresivnosti jer su važni za interpretaciju do sada prikazanih rezultata.

- Znatno više ispitanika sadašnjeg nego prethodnog istraživanja vidalo je, ali nikada nije kontaktiralo sa slepom osobom (58,33, nasuprot 39,83%), dok je nešto manje njih, u odnosu na one iz prethodnog istraživanja, više puta pomoglo slepom čoveku (20,37, nasuprot 29,66%) i upoznalo dobro jednu ili više slepih osoba (21,30, nasuprot 30,51%).
- Znatno više ispitanika sadašnjeg nego prethodnog istraživanja je nisko agresivno (62,04, nasuprot 36,44%), dok je znatno manje njih visoko agresivno (5,55, nasuprot 19,49%) i manje njih srednje agresivno (32,41, nasuprot 44,07%).

DISKUSIJA

Socijalna distanca prema slepim osobama danas je značajno veća samo na jednom ajtemu, i to onom koji se odnosi na deljenje hotelske sobe sa nepoznatom slepom osobom, ali je većina kao razlog navela da odbijaju samo zato što je u pitanju nepoznata osoba. Mnogo je manje nego ranije onih koji bi se osećali neprijatno i više ne pominju strah i nepoverenje: „Plašio bih se da ga gledam”. Dakle, slepa osoba nije glavni „krivac” za odbijanje, nego činjenica da je osoba nepoznata. Očigledno se ljudi danas osećaju manje bezbednim sa nepoznatima nego pre tri decenije.

Ljudi iz opšte populacije i dalje ispoljavaju najveću socijalnu distancu prema slepim osobama u situacijama koje uključuju prisne odnose: brak, intimni odnosi. Ovaj nalaz se dosledno ponavlja u istraživanjima socijalne distance većinske populacije prema manjinskim grupama (osobe sa invaliditetom, homoseksualci, daroviti, etničke manjine). To je očekivano jer su ljudi u tim relacijama više emocionalno uključeni. Pomenute relacije su u vrhu skale i nema statistički značajnih razlika. U francuskoj studiji iz 1930. godine (Henri, 1966) distanca za mogućnost stupanja u brak je bila značajno veća. Ili su u pitanju socio-kulturalne razlike, ili pozitivne promene tokom vremena. Verujemo da

je ovo drugo. Zašto se onda i dalje ne dešavaju promene u istom smeru? Možda je ovo „prag” preko koga većinska populacija dalje ne može? U prilog tome govore slične vrednosti distance za ovu relaciju u istraživanjima socijalne distance prema slepim osobama u Srbiji 1983, 2003, 2010. i u ovom obavljenom 2016. godine. Međutim, analiza obrazloženja zašto ne bi stupili u brak i intimne odnose sa slepom osobom pruža nadu da se distanca jednog dana može još smanjiti. Danas se više ne iščuđavaju i ne zgražavaju: „Zašto da živim sa slepim kad mogu sa normalnim!” Nema ni odgovora: „Slepi nisu sposobni za brak”, „Ne bih mogla da podnesem takvu žrtvu”...

Iznenadilo nas je da u ovaj korpus relacija više ne spada brak deteta. U skali socijalne distance ova relacija i dalje zauzima visoko mesto, ali je razlika u nivou distance značajna. Zašto je došlo do smanjenja distance?! Brak deteta sa slepom osobom danas ne predstavlja problem za 75,93% ispitanika! Možemo li to shvatiti kao pokazatelj boljeg položaja slepih ljudi danas? Da li je „talas” demokratije uticao na svest i ponašanje roditelja prema deci? Da li roditelje preplavljene drugim brigama više ne interesuje s kim će njihova deca sklopiti brak? Analiza obrazloženja odgovora pokazuje da danas znatno veći broj ispitanika smatra da svako ima pravo da odlučuje o svojoj sudbini. Ali, nije samo to. Nisu roditelji „digli” ruke od svoje dece i njihove „sudbine” i nisu postali toliko liberalni, već se nama potkrala greška u formulaciji pitanja. U istraživanju Stanimirović (1983) ispitanici su pitani da li bi se protivili..., a u našem da li bi se suprotstavili..., što je bitno promenilo stimulus, pa time i odgovore. Očigledno da je i mala promena u formulaciji bitna.

Socijalna distanca je danas značajno manja za situacije u kojima nema neposrednog kontakta i one u kojima su ti kontakti jednokratni ili površni: život slepih u specijalnim ustanovama, slep čovek kao odbornik u opštini, pomoć slepom čoveku na ulici, ali i neke koje podrazumevaju neposredne kontakte i emocionalno uključivanje: brak deteta, obrazovanje i vaspitanje deteta, pretpostavljeni na poslu.

Kada su u pitanju relacije koje se odnose na radno angažovanje slepih osoba, danas mnogo manji broj ispitanika smatra da slep čovek ne može biti sposoban da se bavi obrazovanjem i vaspitanjem dece i nema odgovora da bi to moglo imati loše posledice na decu. Više njih bi slepo lice prihvatili za odbornika u opštini i za svog pretpostavljenog na poslu. Konstantno je mali broj onih koji ne bi primili slepo lice da radi. Verovatno je bolja informisanost o radnim sposobnostima i potrebnoj podršci (govorni programi, radni asistenti i dr.) pozitivno uticala na promene. Prema rezultatima Injac (2003) stiče se drugačija slika – veliki broj ispitanika ne bi pristao da radi sa slepom osobom. Teško je poverovati da se za desetak godina u ovom domenu toliko napredovalo. Smatramo da je i ovoga puta u pitanju formulacija pitanja. Verovatno „u glavama” ljudi raditi sa nekim znači i imati obavezu prema njemu. Zanimljivo je da je broj onih koji smatraju da slepi ne treba da rade, već im treba dati socijalnu pomoć od koje bi mogli solidno da žive, sličan. Ljudi polaze od sebe – šta bi oni u takvoj situaciji.

Smanjio se broj onih koji smatraju da slepi treba da žive u specijalnim ustanovama, mada još uvek ima onih koji misle da je to za njih bolje. Ovo je izuzetno važno jer pokazuje da je danas manje predrasuda prema slepim osobama. U prilog tome govori i podatak da više nijedan ispitanik ne smatra da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu i da za još dve relacije (prijateljstvo i odlazak na slavlje) nema distance. Veći broj ispitanika danas bi prišao slepom čoveku na ulici da mu pomogne. Potrebnu pomoć racionalno objašnjavaju. Manje je onih koji danas pominju da bi se plašili da priđu i više nema odgovora da bi im dali milostinju. Izgleda da se na teškoće slepih danas ređe gleda kao na nešto nepoznato i opasno nego pre tri decenije. Svakako ostaje i mogućnost da su ljudi danas veštiji u davanju društveno poželjnih odgovora.

Iako se manja socijalna distanca u novijoj studiji delom može pripisati nižem stepenu agresivnosti ispitanika u poređenju sa onima iz prethodne studije, činjenica da su danas obrazložena odgovora mnogo racionalnija nego pre tri decenije pokazuje da je zaista došlo do pozitivnih promena. Naši

ispitanici su u manjoj meri kontaktirali sa slepim osobama nego ispitanici obuhvaćeni uzorkom 1983. godine. Ta činjenica može da „maskira” (umanji) promene do kojih je stvarno došlo u odnosu većinske populacije prema slepim osobama.

ZAKLJUČCI

Ponavljanje istraživanja socijalne distance nakon izvesnog vremena omogućava praćenje promena, bilo da su one pozitivne ili negativne. Svaki ajtem u skali Bogardusovog tipa može se tretirati kao subskala (Havelka i sar., 2004), što omogućava donošenje zaključaka o tome da li je u međuvremenu došlo do povećanja ili smanjenja opšte i socijalne distance za svaki konkretan odnos. Da bismo utvrdili do kakvih promena je u protekle tri decenije došlo u socijalnoj distanci prema slepim osobama ponovili smo istraživanje Stanimirović (1983).

Poređenje rezultata prethodne i sadašnje studije pokazuje da je socijalna distanca prema slepim osobama i dalje najveća u socijalnim situacijama koje zahtevaju prisne odnose (brak, intimni odnosi). Redosled pitanja u skali bitno je promenjen za relacije: deljenje sobe u hotelu (viši rang); uverenje da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu i pretpostavljeni na poslu (niži rang). Gradacija vrednosti (ne) prihvatanja socijalnih relacija je determinisana motivacionom osnovom koja se ne odnosi isključivo na slepe osobe.

Nakon tri decenije značajno je smanjena opšta socijalna distanca i socijalna distanca prema slepim osobama za šest relacija (brak deteta, obrazovanje i vaspitanje deteta, pretpostavljeni na poslu, odbornik u opštini, pomoć na ulici i život u specijalnim ustanovama), za tri više nema odbacivanja (prijateljstvo sa slepom osobom, odlazak na slavlje i uverenje da su Spartanci bili u pravu kada su ubijali sleporođenu decu), dok je distanca značajno povećana samo za jednu situaciju (deljenje hotelske sobe).

Manja socijalna distanca u novijoj studiji delom se može pripisati nižem stepenu agresivnosti ispitanika, a može se

pretpostaviti i da su ljudi danas veštiji u davanju društveno poželjnih odgovora. S druge strane, činjenica da su naši ispitanici manje kontaktirali sa slepim osobama može da „maskira” pomake. Međutim, s obzirom na to da su odgovori o razlozi (ne)prihvatanja relacija sa slepim osobama mnogo manje iracionalni nego pre tri decenije, da ih manje opažaju kao nešto nepoznato i opasno i da su bolje informisani o njihovim sposobnostima, potrebnoj podršci itd., možemo da zaključimo da je zaista došlo do pozitivnih promena u odnosu većinske populacije prema slepim osobama.

LITERATURA

1. Bogardus, E. S. (1925). Measuring social distances. *Journal of applied sociology*, 9, 299-308.
2. Bogardus, E. S. (1951). Measuring changes in ethnic reactions. *American sociological review*, 16(1), 48-51. doi:10.2307/2087969
3. Devine, M. A. & Lashua, B. (2002). Constructing acceptance in inclusive contexts: The role of individual with disabilities. *Therapeutic recreation journal*, 36(1), 65-83.
4. Dimoski, S. (2011). *Stavovi prema osobama oštećenog sluha i faktori koji ih određuju*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
5. Dunderović, R. (2005). Socijalna distanca i pristupi njenom istraživanju. U D. Krneta (ur.), *U susret integracijama*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet.
6. Dunderović, R. & Bakić, I. (1990). Stavovi građana BiH o međunacionalnim odnosima. *Sveske*, 28-29.
7. Grbović, A., Jablan, B. & Stanimirović, D. (2016). Prihvaćenost srednjoškolaca sa oštećenjem vida od strane vršnjaka – razlike u samoproceni učenika i učenica. U A. Jugović, M. Japundža-Milisavljević i A. Grbović (ur.), *Socijalna inkluzija dece sa razvojnim smetnjama i problemima u ponašanju* (str. 257-264). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
8. Haneš, O. (2012). Sociodemografske karakteristike, socijalne distance i stereotipi kod studenata u Banjaluci. *Primenjena psihologija*, 6(1), 59-79. doi:10.19090/pp.2012.1

9. Havelka, N., Kuzmanović, B. & Popadić, D. (2004). *Metode i tehnike socijalnopsiholoških istraživanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju Društva psihologa Srbije.
10. Henri, P. (1966). *Slepi i društvo*. Beograd: Tiflološki muzej Saveza slijepih Jugoslavije.
11. Injac, B. (2003). *Istraživanje stavova i socijalne distance prema osobama sa invaliditetom kod stanovnika Novog Sada*. Novi Sad: Centar „Živeti uspravno”.
12. Kaljača, S. & Dučić, B. (2011). Socijalna distanca prema osobama s intelektualnom ometenošću. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 10(1), 93-105.
13. Krneta, Lj. (2009). Percepcije potreba darovitih kao društvene elite. U G. Gojkov (ur.), *Zbornik 15: Daroviti i društvena elita* (str. 298-306). Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”.
14. Kuzmanović, B. (1994). Socijalna distanca prema pojedinim nacijama (etnička distanca). U: M. Lazić (ur.), *Razaranje društva: jugoslovensko društvo u krizi 90-ih* (str. 225-241). Beograd: Filip Višnjić.
15. Mihić, V. & Mihić, I. (2003). Poznajem, prihvatam, poštujem: Istraživanje etničke distance kod dece i njihovih roditelja. *Psihologija*, 36(2), 167-182. doi:10.2298/psi0302167m
16. Milanović, M. (2010). Vaspitni stilovi roditelja i socijalna distanca studenata prema slepim osobama. Diplomski rad, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet – departman za psihologiju.
17. Milanović, M. (2016). Vaspitni stil majke i socijalna distanca studenata prema slepim osobama. U I. Milačić Vidojević (ur.), *Osobe pod rizikom od društvene isključenosti: stavovi, diskriminacija, adaptivno ponašanje* (str. 43-60). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
18. Milosavljević, B. (2005). *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banja Luka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske.
19. Milošević, L. (2004). *Srbi o drugima (društvena udaljenost Srba od pripadnika drugih naroda, nacionalnih manjina i etničkih grupa u jugoistočnoj Srbiji)*. Preuzeto sa http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga15/09MilosevicL.pdf.

20. Nišević, S., Brkić, N. & Golubović, Š. (2011). Socijalna distanca i stavovi studenata prema osobama sa invaliditetom. *Pedagogija*, 66(1), 126-133.
21. Oullette-Kuntz, H., Burge, P., Brown, H. K. & Arsenault, E. (2010). Public attitudes towards individuals with intellectual disabilities as measured by the concept of social distance. *Journal of applied research in intellectual disabilities*, 23(2), 132-142. doi:10.1111/j.1468-3148.2009.00514.x
22. Park, R. E. (1924). The concept of social distance as applied of the study of racial attitudes and racial relations. *Journal of applied sociology*, 8, 339-344.
23. Parrillo, V. R. & Donoghue, C. (2013). The national social distance study: Ten years later. *Sociological forum*, 28(3), 597-615. doi: 10.1111/socf.12039
24. Rot, N. (2010). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike Beograd.
25. Šlezak, H. & Šakaja, L. (2012). Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima. *Hrvatski geografski glasnik*, 74(1), 91-109. doi:10.21861/hgg.2012.74.01.06
26. Stanimirović, D. (1983). Stavovi ljudi sa vidom prema slepima. Diplomski rad, Filozofski fakultet u Beogradu.
27. Stanimirović, D. (1986). Stavovi ljudi sa vidom prema slepima. *Psihologija*, 3-4, 104-120.
28. Stanimirović, D. (2016). *Adolescenti sa oštećenjem vida u susretu sa razvojnim i dodatnim izazovima*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
29. Stanimirović, D., Jablan, B. & Sretenović, I. (2014). Persons with disabilities perceptions of their inclusion into social environment. U M. Kulić & D. Ilić Stošović (ur.), *Education and rehabilitation of adult persons with disabilities* (str. 275-288). Beograd: Planeta print.
30. Trebješanin, Ž. (2004). *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.
31. Vidanović, I. (2006). *Rečnik socijalnog rada*. Beograd: Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije i Društvo socijalnih radnika Srbije.
32. Vujačić, M. (2006). Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, 38(1), 190-204. doi:10.2298/zipi0601190v

SOCIAL DISTANCE OF GENERAL POPULATION TOWARDS THE BLIND THREE DECADES AGO AND TODAY

Dragana Stanimirović*, Bojana Veselinović**, Sanja Dimoski*

**University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation*

***Sani Optik, Belgrade, Serbia*

Summary

Social distance is operationalized as the willingness of respondents to accept or reject a particular social relationship with members of the target group. Comparison of available empirical findings on the social distance towards the blind at several points of time did not lead to unambiguous conclusions. Therefore, we fully repeated the research from 1983. The aim was to determine the changes in the order of questions in the scale and the differences in social distance toward the blind for the complete scale and each of the items in the studies conducted in 1983 and 2016. In both studies the same modified Bogardus scale was used in a quota sample of adults. The results show that the closest social relationships (marriage and intimate relationships) are still at the top of the scale. Several items in the scale have changed ranking significantly (superiors at work, sharing hotel rooms, killing blind-born children). Values of the Chi-square test showed that there are significant differences in the complete scale and in the following relations: sharing hotel rooms (significantly increased distance), child marriage, child education, help in the street, municipality councilor, superiors at work, living in special institutions (significant reduction in distance). Qualitative analysis showed that the motivational basis for accepting and rejecting relationships with blind persons is less irrational today than three decades ago. Although smaller social distance in the recent study can partly be attributed to a lower degree of aggressiveness of respondents compared to that from the previous study, the fact that the explanations of answers today are far more rational than three decades ago shows that positive changes have actually occurred.

Key words: blind persons, general population, social relationship, social distance, motivational basis

Primljeno: 27.11.2017.

Prihvaćeno: 19.01.2018.